

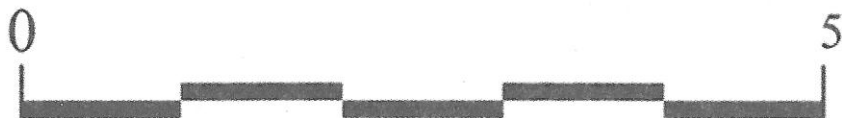
ДВА НОВИ ВИЗАНТИЙСКИ ПРЪСТЕНИ-ПЕЧАТИ ОТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Деян РАБОВЯНОВ, Константин ТОТЕВ (Велико Търново)

Повечето известни от България пръстени-печати с кирилски надписи са открити при археологически проучвания като гробен инвентар в градските некрополи от времето на Второто българско царство. За разлика от тях малобройна е групата на тези с гръцки надписи и монограми, намечени при разкопки или постъпили като откупки в музейни и частни колекции. Това са златните пръстени на Никифор, Теодора Торникина от НАМ, Теодор примикюр от НИМ, Теодор Филантри от РИМ—Велико Търново, Хриз от РИМ—Шумен, Алкиос от Рим — Кърджали и сребърната плочка от пръстен с монограм „Палеолг“ от ИМ — Каварна и два златни пръстена с монограми от с. Градница, Севлиево, съхранявани в РИМ—Габрово¹. Техните негативни или позитивни отпечатыци са използвани за лични или служебни цели, за да оторизират самоличност или служебен ранг. Откроява се и втора група анонимни пръстен-печати, чиято изработка в български или византийски ателиета по-трудно се различава. Едни от тях са останали ненадписани, а други върху които фигурират животински изображения и орнаментална декорация, вероятно са използвани за подпечатване на вещи и продукти от домакинското всекидневие.

---

¹ Тотев, К. Още веднъж за Никифоровия златен пръстен —печат от Бургаските минерални бани. // Сб. в памет на Цоня Дражева(под печат); Византийски пръстен-печат на Теодора Торникина от фонда на Националния Археологически музей. // Византийският временник (под печат); Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство 1185—1396. изд. Фабер, В. Търново/Golden Signet — Rings from the Time of the Second Bulgarian Kingdom 1185—1396, Faber, V. Tarnovo, 2010; Тотев, К. В. Плетньов. Византийско изкуство. Християнски реликви от Варненско XI—XIV в., Варна, 2011, с. 28, фиг. 12; За пръстените от РИМ—Габрово е четен доклад от Росен Йосифов (РИМ—Габрово) на конференция, чието отпечатване се очаква в поредицата Acta Musei Varnaensis.

Обр. 1. Пръстен-печат на Леонтий от крепостта Трапезица, XIV в.

Обр. 2. Пръстен-печат с благодарствен текст от Историческия музей във Велико Търново.

Съществува трета група пръстени, носещи гръцки надписи с предпазни, благодарствени, поучителни или молитвени текстове и псалми. Техните отпечатъци често са имали апотропеен смисъл, т.е. използването им може да се търси като писалищни пособия или пък са били предназначени за хора от църковния или хуманитарен елит на византийската империя². Изработвани са и от по-обикновен материал — сребро, бронз и впоследствие са позлатявани. Разглежданите два пръстена са от първата и третата група.

Пръстенът, получил полеви инвентарен номер 4155, е открит по време на проучванията в Южния сектор на средновековната крепост Трапезица през август 2013 г.³ (обр. 1) Намерен е върху подово ниво от насипан културен пласт в източното помещение на голяма постройка със сложен план и площ 160 кв. м в квартала, разположен върху южната тераса на крепостта Трапезица⁴. Този квартал е заемал значително пространство между крепостната стена, главната улица, Югозападната порта и потерната на южната линия на укрепителните съоръжения на цитаделата, като живота в него е просъществувал, с няколко преустройства, от средата до края на XIV в. Тази част от средновековно Търново обединява, както големи жилищни сгради с площ между 60 и 180 кв.м, така и по-малки постройки с площ около 20 кв.м., сред които особено място заема споменатата сграда, която е възможно да е използвана за странноприемница⁵. Многобройните находки, между които има и такива с художествен характер, насочват към разнообразния социален облик на квартала, обитаван от занаятчий и търговци, духовници, чужденци и др.⁶

Новоткритият пръстен от Трапезица е отлят от медна сплав, а впоследствие върху повърхността му е нанесен дебел слой позлата, която добре се вижда във вдлъбнатините на гравировката и по вътрешната страна

² Spier, J. Late Byzantine Rings, 1204—1453. Reichert Verlag Wiesbaden, 2013, p. 32—42.

³ Рабовянов, Д. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица — сектор Южен“. — Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 487—490.

⁴ Рабовянов, Д. Южната тераса на хълма Трапезица. Проблеми на стратегията, периодизацията и хронологията. — Археология, 2010, LI, кн. 3—4, 103—122.

⁵ Рабовянов, Д. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица — сектор Южен“. — Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2014 (под печат).

⁶ Рабовянов, Д. Археологически проучвания в Южния сектор на крепостта Трапезица Велико Търново, 2015 (под печат).

на халката, където е най-добре запазена. (обр. 1) Върху кръглият щит на пръстена са гравирани два концентрични кръга. Между тях е разположен кръгов надпис. Той е позитивен, на гръцки език с означително съдържание: $\kappa\epsilon\upsilon\ \Lambda\epsilon\omicron\upsilon\tau\iota$ („Той (аз) Леонтий“). Буквите са капитални, равни на височина и прецизно гравирани. Началото е отбелязано с осемлъчева розета, подобно на няколко златни пръстени-печати, като този на Теодор Филантри от РИМ — Велико Търново и пръстенът на Йоан, син на Папарантос от колекцията на Дъмбъртън Оукс, датирани в XIV в.⁷ Единствената буква, чиято горна част е обърната надолу е буквата Л и това най-вероятно е направено с цел да бъде спестено място.

В централния кръг на работната част на пръстена от Трапезица е изобразена лилия. Тя е изпълнена със същата прецизност, като буквите от надписа. В случая изображението няма емблематична натовареност, а по-скоро въздейства с декоративното си звучене. Основата на цвета и листата на лилията са украсени от серифи, засечки и подлистници, а в горната част са гравирани с тънка линия по тройка тичинки. Повлеков растителен мотив украсява и рамената на пръстена. Краищата на халката са отбелязани с тънка линия, а в образуваното триъгълно поле са разположени повлеци, чиито клонки са сравнително по-семпло очертани. Липсва само ниело украсата, тъй като разглежданият екземпляр не е отлят от злато. Сред известните досега златни и позлатени пръстени от България са известни седем екземпляра, украсени с лилия в средата на щита⁸. Шест от тях произхождат от ралични обекти в Търново, а настоящият и още един златен пръстен са намерени на крепостта Трапезица. В този смисъл е безпредметно тълкуването от някои изследователи на лилията като съсловен символ или родов знак, т.е. още веднъж се потвърждава тезата за чисто декоративната функция на това изображение върху пръстените-печати.

Технологията на изработка и характерът на декорацията, особено тази по рамената на пръстена, насочват че неговата датировката може да се търси в самия край на XIV в. От тази група византийски пръстени от края на XIV — началото на XV в., изработени от медна сплав с позлата, са известни няколко екземпляра от България и Балканите. Такива са пръстенът на Николаос Пикроладес от Националния музей в Белград, три пръстена от музея във Велико Търново, пръстенът от частна колекция

⁷ Тотев, К. Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство..., кат. № 1, табл. 1—1; Spier, J. Op.cit., cat.no. 23.

⁸ Тотев, К. Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство..., табл. XIV.

на Димитър, комис царичин и пр.⁹ Стратиграфската среда в която е открит разглеждания пръстен от Трапезица подкрепя датировката от стилово — иконографския анализ.

Вторият пръстен, на който се спираме, също е изработен от медна сплав. Той е придобит като откупка и се съхранява в РИМ—В. Търново, под инв. № 6654-С. Пръстенът е с кръгъл щит, върху който са гравирани два концентрични кръга. Диаметърът на плочката е 1,8 см и диам. на халката 2,3 см. (обр. 2) В централния кръг е разположена опростена растителна украса. Тя представлява две гравирани повлекови клончета, чиито ластари са идентични с тези по раменете на разглеждания пръстен на Леонтий открит на Трапезица, както и с украсата на един друг безименен пръстен, открит в некропола на църквата „Св. София“ в София, съхраняван в НАМ¹⁰.

Между двата кръга по периферията на печатащата част е разположен надпис на гръцки в позитив, който е изпълнен сравнително небрежно, въпреки че буквите са с равна височина. Текстът започва с кръстен знак. Значително по-трудно беше неговото разчитане, което на пръв поглед изглеждаше без смисъл. Оказа се обаче, че четвъртата буква — Т е обърната на страна, а седмата и осмата са разменени. Надписът е с благодарствено съдържание: „+ и за благодарност (изкупление)“ [+ και το (του) ιτυως (τινως)]. Въпреки характера на текста функционалната характеристика и на този пръстен също може да бъде разгледана като средство за нанасяне на отпечатыци, чиято цел е да изразяват конкретното съдържание и смисъл на надписа. При други екземпляри от тази група пръстени отпечатыците на подобни текстове имат апотропейна, инвокативна или нравствено-поучителна функция. Съвсем наскоро излезна от печат специална публикация на Дж. Спаер, посветена на пръстени-печати от Късновизантийския период (1204—1453), където се разглеждат в отделна част и пръстените с подобни надписи¹¹. Изглежда, техните отпечатыци също са се използвали с различна цел в ежедневиия живот през Средновековието. Понякога надписите върху тези пръстени са от началната или завършващата част на псалми или поучителни текстове. Тези отпечатыци са използвани по-скоро при писалищна кореспонденция или друга канцеларска дейност, извършвана в градска среда. Разбира се, трудно е на този етап от проучванията, да се намери конкретното обяснение при тълкуването на тези подпечатващи средства.

⁹ Spier, J. Op. cit., cat. no. 44; Тотев, К. Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство..., кат. № 17.

¹⁰ Тотев, К. Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство..., кат. № 25.

¹¹ Spier, J. Op. cit., p. 32—42.

Разглежданите два неизвестни досега пръстени печати от Палеологово време, са много близки по отношение на технология, материал и украса. Единият е личен пръстен-печат, принадлежал на някой си Леонтий, а другият е от специфичната група пръстени с поучителни и молитвени надписи, в които не фигурират имената на собствениците. Технологическите и декоративни особености на двете творби насочват за тяхната изработката в една и съща производствена среда (провинциално или столично византийско ателие). Техните собственици най-вероятно са били чужденци, пребивавали през XIV в. българската столица. Не трябва да се изключва и вероятността, те да са придобити и като военни трофеи. Разглежданите ювелирни творби, носещи сфрагистичен характер, позволяват да се осветлят важни страни от градския живот и художествената култура на Балканите през Палеологовата епоха.